

RIIPPUVUUSMALLIT LÄNSIMAISESSA KEHITYSTUTKIMUKSESSA

Helena Tuomi

1. Riippuvuustutkimuksen nousu

Riippuvuuden käsitteellä (dependency) on kehitystutkimuksessa eriytnyt merkitys. Käsite viittaa sellaiseen yhteiskunnan »sisäisten» ja »ulkoisten» tekijöiden yhteisvaikutukseen, jonka vuoksi riippuvainen yhteiskunta kehittyy pääasiassa muiden yhteiskuntien ekspansion seurauksena ja niiden kontrollin alaisena.¹ Yhteiskunnan kehityksen edellytykset muovautuvat riippuvuuden perusteella, ja yleisenä tendenssinä on näiden ehtojen lisääntyminen kasvavan kansainvälisen vuorovaikutuksen myötä. Esimerkiksi taloudellisesti suljettuja yhteisöjä ei enää ole, vaan taloudellinen kehitys tapahtuu osana maailmantaloutta. Osallistuminen maailmantalouteen merkitsee samalla riippuvuutta sen toimintatavoista.

1960-luvulla riippuvuuden käsitettä käytettiin erityisesti kuvaamaan kehitysmaiden alistettua asemaa suhteessa johtaviin teollisuusmaihin. 1970-luvulla — sen jälkeen kun eräät kehitysmaiden liittoutumat (esim. OPEC, ryhmä 77) ovat koventaneet linjaansa kansainvälisillä foorumeilla — myös kansainvälistä järjestelmää dominoivat valtiot ovat alkaneet korostaa omaa riippuvuuttaan. Kehitysmailla ei tietenkään ole mitään yksinoikeutta riippuvuuden käsitteeseen, mutta selvää lienee, että rikkaiden ja köyhien maiden riippuvuudet ovat kvalitatiivisesti niin erilaisia ilmiöitä, että ne on analyttisesti erotettava toisistaan. Kokonaan toinen asia on, että näiden erilaisten riippuvuuksien välille löytyy kausaalisia kytkentöjä.²

Riippuvuus voi olla pakon sanelema tai vapaaehtoinen olotila; se voi perustua riistoon tai olla siitä vapaa; se voi olla joko legitiimi tai epälegitiimi väestön kannalta, ja sillä voi olla yhteyttä sekä kehitykseen että alikehitykseen sen mukaan millaista yhteiskuntapolitiikkaa noudatetaan. 1960-luvulta lähtien on kehitystutkimuksessa erityisesti korostunut riippuvuuden »negatiivinen» puoli, koska riippuvuuden on katsottu estävän kehityspyrkimyksiä. Tutkimuksessa on vastaavasti paljolti laiminlyöty riippuvuuden »positiivinen» sisältö eli kysymys siitä millä edellytyksillä riippuvuussuhteilla luodaan kehittymisen mahdollisuuksia. Metodologiselta kannalta on keskeistä havaita se, että samalla riippuvuussuhteella (esim. suoralla sijoituksella) voi olla erilaisissa yhteiskunnissa erilainen vaikutus. Tästä syystä ei voida katsoa, että

esim. jokin ulkomaisen kontrollielementin sisältävä vaihdon muoto olisi sinänsä »haitallinen» kehityksen kannalta. Mahdollinen haitta voidaan arvioida vasta sitten, kun riippuvuussuhdetta tutkitaan sen konkreettista yhteiskunnallista taustaa vasten.³

Riippuvuuden käsitettä on nyt viljelty länsimaaisessa kehitystutkimuksessa noin 15 vuoden ajan, ja etenkin viime vuosina riippuvuudesta käsin tapahtuva kehityksen ongelmien analyysi on määrällisesti kasvanut voimakkaasti. Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa väittää — kuten usein tehdään — että uusi käsite ja paradigma syntyi Latinalaisessa Amerikassa 1960-luvun alussa ja levisi sittemmin länsimaiseen tutkimukseen. Riippuvuuden merkitystä oli nimittäin jo traditionaalisesti korostettu Latinalaisen Amerikan ongelmien tutkimuksessa. Uutta oli sen sijaan 1960-luvulla se, että riippuvuus ulkomaisista vallanpitäjistä nähtiin paljon totaalisemmin kuin aikaisemmin Latinalaisen Amerikan yhteisöjä muovaavana tekijänä. Toinen uusi piirre oli se, että tämä uudella tavoin painottunut riippuvuus-käsite omaksuttiin myös sellaisissa maanosan tutkimuslaitoksissa ja tutkijapiireissä, jotka eivät aikaisemmin olleet kiinnittäneet riippuvuussuhteisiin kovin suurta huomiota.⁴ Latinalaisen Amerikan riippuvuus-analyysit saavuttivat vastakaikua pohjoisen kehitystutkimuksen piirissä.

Harhaanjohtavasti on katsottu, että riippuvuuden käsite olisi tullut amerikkalais-eurooppalaiseen kehitystutkimukseen 1960-luvun lopulla. Riippuvuuden käsite oli nimittäin traditionaalisesti jo kuulunut valtio-opin ja sosiologian sanastoon (psykologiasta puhumatta). Erityisesti sitä oli käytetty sellaisissa valtaa koskevista teoreettisista analyyseissä, joissa valta ei ollut attribuutti, vaan sosiaalisiin suhteisiin liittyvä ilmiö. Sosiaalisiin suhteisiin sisältyy aina riippuvuuksia, ja valta kasvaa epäsymmetrisistä riippuvuussuhteista. A:n valta B:hen nähden perustuu siihen että B on enemmän riippuvainen A:sta kuin A B:stä. Tämän vallan määritelmä puolestaan johtaa siihen, että on tutkittava A:n ja B:n välinen vuorovaikutusjärjestelmä, sekä selitettävä miten ja miksi A ja B ovat solmineet riippuvuussuhteensa.⁵

Vaikka riippuvuuden käsite kuuluuikin traditionaalisesti anglosaksiseen tutkimusperinteeseen, oli 1960-luvulla uutta se, että käsitettä alettiin soveltaa kehityksen ja alikehityksen välisen suhteen tutkimiseen. Erityisen voimaperäisesti riippuvuuden käsite ilmestyi kehitysmaiden ja teollistuneiden maiden taloussuhteiden analyysiin.⁶ Kehitystutkimus oli lännessä 1960-luvulla uusi, ongelmakeskeisesti eriytynyt tutkimusalue, joka tarvitsi käsitteitä joilla voisi työskennellä. Latinalaisesta Amerikasta lanseerattu »uusi» riippuvuus-käsite oli tähän tarkoitukseen sopiva, varsinkin kun etenkin Länsi-Euroopassa jo vaikutti sosiaalisten systeemien rakenteellista analyysia painottava tutkimussuuntaus. Riippuvuuden käsite oli hyväksyttävissä myös marxilaisen tutkimustradition piiriin, sillä monet katsoivat, että klassisessa marxilaisessa teoriassa ei ollut tarpeeksi analysoitu kapitalismin periferioita.⁷ Loppujen lopuksi siis länsimainen kehitystutkimus todella omaksui riippuvuuden käsitteen aivan

uudella tavoin 1960-luvulla, mutta käsite ei ollut uusi ja sen saapuminen perustui tutkimustraditioihin.

Riippuvuuden käsite ansaitsee keskeisen asemansa kehitystutkimuksessa sen vuoksi, että riippuvuuden ongelmat ovat akuutteja, vaikeita ja lisääntymässä. Tämä johtuu kansainvälisen järjestelmän keskittyneestä valtarakenteesta, joka käyttää hyväkseen nykyaikaista teknologiaa. Riippuvuuden käsite on kuitenkin ongelmallinen sen vuoksi, että se on erittäin yleinen. Riippuvuustutkimuksen ja -mallien arvioimisessa voi korkeintaan lähteä siitä, että erilaiset määritelmät ja sovellutukset tuottavat eri tyyppistä tietoa. Vanha sanonta »concepts are not right or wrong — their value depends on their application» pitää erityisen hyvin paikkansa juuri riippuvuus-käsitteen pohjalta tuotettuihin tutkimuksiin. Toisaalta voitaneen riippuvuus-käsitteestä todeta, että sitä määritellään ja sovelletaan melkein miten tahansa. Useimmat kehitysongelmia käsittelevät tutkimukset alkavat nykyisin rituaalin luontoisella »riippuvuusteoreettisella» johdannolla. Sitten poimitaan muutama riippuvuustutkimuksen keskeinen ajatus tai olettaus (esim. »taloudellinen riippuvuus jarruttaa taloudellista kasvua» tai »taloudellinen riippuvuus aiheuttaa tulonjaon eriarvoisuutta kehitysmaissa»). Tämän jälkeen »testataan» kyseinen olettaus.⁸

Latinalaisessa Amerikassa kehitetyillä riippuvuusteorioilla oli erilaisia painotuksia. Eräs keskeinen kiista koski sitä, onko maanosan roolina pelkästään luovuttaa taloudellinen ylijäämänsä ulkomaisille metropoleille (= frankilainen näkemys alikehityksestä satellisaationa) vai olisiko syntynyt uusi »riippuvaisen kapitalismin» käsite jolla voitaisiin suorastaan korvata liian yksinkertainen »alikehitys»-termi. Toinen keskeinen painotusero on koskenut tapaa, jolla taloudellisia prosesseja tutkitaan. Toiset ovat tutkineet taloudellisia suhteita sinänsä, kun taas toiset ovat korostaneet taloudellisten toimintojen laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Kolmas keskeinen piirre Latinalaisen Amerikan riippuvuusteorioissa oli, että analyysit olivat usein kvalitatiivisia; niissä tarkasteltiin riippuvuuksien kehitystä pitkällä ajanjaksolla, kehiteltiin periodisointia ja riippuvuuden kategorioita ja tutkittiin maanosan luokkasuhteita riippuvuussuhteiden ilmentymänä. Kun riippuvuuden käsitettä ei käytetty teoreettisesti johdonmukaisella tavalla, oli myös luonnollista että riippuvuustutkimusten keskeiset ja vähemmän keskeiset ideat otettiin käyttöön vähintäänkin epäjohdonmukaisesti. Tästä syystä eräs Latinalaisen Amerikan tunnetuimmista riippuvuustutkijoista, *Fernando Henrique Cardoso*, huomautti hiljattain, että amerikkalaiset tutkijat »kuluttavat» riippuvuusteoriaa ja että kasvaneen kulutuksen myötä koko riippuvuustutkimukseen on ilmaantunut virheellisiä näkemyksiä. Tällaisia olivat mm.⁹

- näkemys, että keskeisin ongelma on onko Latinalaisessa Amerikassa ollut feodalismia;
- vulgäärinäkemys, jonka mukaan imperialismi ja ulkoiset taloudelliset suhteet ovat aina ja kaikissa tapauksissa voimaperäisimmät selittäjät

- sosiaalisille ja ideologisille ilmiöille Latinalaisessa Amerikassa;
- edelliseen liittyen riippuvuustutkimuksissa alkoivat ulkoiset tekijät vähitellen saada niin suuren merkityksen sisäisten tekijöiden kustannuksella, että unohdettiin tutkia riippuvaisten yhteiskuntien omaa dynamiikkaa tärkeänä selittävänä tekijänä;
 - alettiin formalisoida riippuvuusteoriaa muodollisten testattavien hypoteesien joukoksi, vaikkei se ollut formalisoitavissa;
 - haluttiin frankilaiseen traditioon nojaten korostaa riippuvuuden historiallista jatkuvuutta vertailemalla eri ajanjaksojen riippuvuusjärjestelmiä pinnallisesti toisiinsa, vaikka *dependentistat* itse olivat päinvastoin halunneet osoittaa riippuvuussuhteiden laadullista muuttumista ja nykyisen riippuvuuden »uutta» luonnetta;
 - pinnallinen »katastrofiteoria» jonka mukaan riippuvuus aiheuttaa täydellisen taloudellisen stagnaation mm. sisäisten markkinoiden alikehityksen vuoksi; yhtä pinnallinen »idylliteoria» joka uskoo kansallisten kapitalismien kehittymiseen vallitsevia riippuvuussuhteita manipuloimalla.

2. Riippuvuustutkimuksen suuntauksia

Riippuvuustutkimuksen paljous ja käsitteen heterogeeniset sovellutukset antavat kuvan intellektuaalisesta sekaannuksesta. Moninaisuus aiheutuu kahdesta syystä. Ensinnäkin riippuvuuden käsitteen ympärille on pikemmin-kin syntynyt tapa lähestyä kehityksen ongelmaa, kuin mikään yhtenäinen teoria: riippuvuus on yhtä kuin kehityksen *edellytykset* (conditioning situation), jotka vaikuttavat sisäisten tekijöiden välityksellä.¹⁰ Toiseksi, on tuskin mahdollistakaan ajatella yhtenäistä riippuvuustutkimusta siksi, että itse riippuvuuden käsite on moniulotteinen ja monimuotoinen.

Riippuvuustutkimuksessa on ensinnäkin alueellisia painotuseroja. Latinalaisessa Amerikassa on pääpaino maanosan omien riippuvuussuhteiden analyysissä, ja voimakkaasti korostunut periferia-näkökulma. Pyritäessä tutkimuksen mahdollisimman suureen yhteiskunnalliseen relevanssiin, nämä painotukset ovat luonnolliset. Yhdysvalloissa kehitysmaiden riippuvuutta tutkitaan lisääntyvässä määrin siten, että aikaisempia teoretisointeja pyritään muokkaamaan formaalisiksi hypoteeseiksi, joita voidaan »testata» suurella eri maista kerätyllä aineistolla ja nykyaikaisilla monimuuttuja-analyysillä. Behavioralistinen perinne näkyy selvästi näissä töissä. Pohjoismaissa ja osin Keski-Euroopassa riippuvuusilmiöitä on tutkittu kaksisuuntaisina riippuvuus- ja dominanssisuhteina korostaen dominanssijärjestelmän kollektiivista luonnetta.¹¹ Eräät yksittäiset teoreetikot ovat pyrkineet kehittämään riippuvuuden yleisempää teoriaa sekä historiallisessa että systemaattisessa perspektiivissä.¹²

Riippuvuuden *moniulotteisuus* merkitsee sosiaalisten, taloudellisten, sivistyksellisten, poliittisten, sotilaallisten, juridisten ym. tekijöiden yhteis-

vaikutusta. Tuotannon ja kaupan kansainvälistymisen seurauksena taloudellisten suhteiden analyysi on erittäin keskeisessä asemassa, ja osa tutkimuksista tyytyy tarkastelemaan vain esim. taloudellisten riippuvuussuhteiden taloudellisia seurauksia. Toisissa tutkimuksissa taas taloudellisilla suhteilla on enemmän sosiaalinen luonne. Eräissä tutkimuksissa riippuvuuden eri dimensioita kuvaavat muuttujat tuodaan samaan analyysiin ilman, että on teoreettisesti tarkasteltu eri dimensioiden suhdetta toisiinsa.¹³

Kukin riippuvuuden dimensio koostuu erilaisista muodoista. Esim. taloudellinen riippuvuus koostuu investoinneista, kehitysavusta, kaupasta, sopimuksista, valuuttasuhteista, kulutustottumuksista jne. Yhteiskunta voi olla riippuvainen yhdessä asiassa mutta riippumaton toisessa. Riippuvuuden eri muodot voivat vahvistaa toisiaan, korvata toisensa (esim. kauppa- ja investointiriippuvuus) tai olla vaikutuksiltaan ristiriitaiset.¹⁴ Lisäksi vallanpitäjät voivat vaihdella riippuvuuden eri osatekijöiden kohdalla, vaikka tavallisinta lieneekin että erityyppiset riippuvuussuhteet keskittyvät samaan kontrollikeskukseen.

1960-luvulla kehiteltiin riippuvuussuhteiden historiallisia periodisointeja ja riippuvuuden eri muotojen kategorioita.¹⁵ Ehkä 1970-luvun vallitsevana tendenssinä voitaisiin pitää sitä että pyritään määrittelemään miten riippuvuuden ja dominanssin eri muotoja käytetään strategisesti ja jaksoittain mikä puolestaan tähtää status quon säilyttämiseen ja lujittamiseen kansainvälisissä suhteissa yleensä ja taloussuhteissa erityisesti. Varsinkin 1970-luvulla lisääntynyt monikansallisten yritysten tutkimus on tuottanut tietoa taloudellisen ekspansion strategiasta. Eräät kansainvälisten suhteiden tutkijat ovat käyttäneet monikansallisten yritysten toimintamalleja yleisempinä kansainvälisten suhteiden toimintamalleina.¹⁶ Epäilemättä tällainen kansainvälisten suhteiden »monopoli- tai oligopolimalli» on kiintoisa ja tarjoaa virikkeitä; lisäksi sitä voidaan perustella viittaamalla monikansallisten erittäin keskeiseen rooliin kansainvälisissä taloussuhteissa. Monopolimallilla on kuitenkin myös rajoituksensa, sillä monikansallisilla on toisinaan oma toimintalinjansa joka ei ole sama kuin esim. niiden kotimaiden hallituksella. Eräissä tapauksissa monikansallisen yrityksen intressi ja sen kotimaan kansantalouden intressi ovat suorastaan ristiriidassa.¹⁷ Tältä kannalta katsoen kansainvälisen järjestelmän dominanssimallia ei voida yksioikoisesti johtaa pääoman kansainvälistymisestä käsin.

Yritysten ja valtiovallan välinen asetelma johtaakin tarkastelumme kysymykseen riippuvuustutkimuksen toimijoista. Yhteiskuntaa kokonaisuutena koetteleva riippuvuus syntyy useiden eritasoisten toimijoiden toiminnan tuloksena: valtiolta, kansainväliset järjestöt, puolueet, armeijat, yksityiset yritykset, teollisuus, yksittäiset myyntimiehet jne. myötävaikuttavat riippuvuuden syntymiseen. Lisäksi nämä eritasoiset toimijat ovat vähintään kahdesta maasta. Relevanttien toimijoiden monilukuisuus merkitsee analyysin

tason ongelmaa, joka ilman tutkimuksen johdonmukaista teoreettista selkärankaa muodostuu sangen vaikeaksi. Riippuvuussuhteita onkin analysoitu mantereiden, alueiden, valtioiden, luokkien, eturyhmien, taloudellisten sektoreiden, tuotannonhaarojen jopa yksittäisten tuotteiden tasolla.¹⁸ Viime vuosina länsimaissa tehtyjen empiiristen riippuvuustutkimusten erikoislaatuisen piirre on se, että tutkimuksissa ei ikäänkuin esiinny toimijoita lainkaan. Behavioraaliossa tutkimuksessa (vrt. taulukko 1) riippuvuus on esimerkiksi korrelaatio ulkomaisten sijoitusten ja vastaanottajan hidastuvan kasvun välillä. Kun kehitysmaiden riippuvuustutkijat pitivät riippuvuutta syvästi vaikuttavana sosiaalisena suhteena, jossa osapuolina ovat sangen konkreettiset toimijat, on behavioraalinen riippuvuustutkimus päinvastoin irroittanut riippuvuus-käsitteen erääksi tilastolliseksi suhteeksi joka tilitaseen tavoin saattaa olla plus- tai miinusmerkkinen.¹⁹

Mitä riippuvuustutkimusten kattavuuteen tulee, on ilmiötä useimmiten tarkasteltu bilateraalina kansainvälisenä suhteena. Painotus johtunee siitä, että juuri riippuvaisen kehitysmaan kannalta riippuvuus nähdään bilateraalina kysymyksenä (esim. suhde Maailmanpankkiin, Pohjoismaihin, Yhdysvaltoihin, Neuvostoliittoon jne.). Todellisuudessa kuitenkin riippuvuutta voidaan tarkastella myös monenkeskisenä käsitteenä, koska riippuvuussuhteet ovat organisoituneet multilateraaliksi. Esimerkiksi kansainväliset järjestöt pystyttävät politiikallaan riippuvuussuhteiden verkostoja (vrt. Maailmanpankki, Kansainvälinen valuuttarahasto) jolloin ainakin kansainvälisen järjestelmän kokonaiskehityksen kannalta olisi kyettävä tarkastelemaan riippuvuusjärjestelmää eikä vain erikseen yksittäisiä lainan- ja avunsaajia. Samoin johtavat teollisuusmaat ovat organisoineet riippuvuussuhteensa järjestelmiksi, jotka muistuttavat 1800-luvun lopun ja tämän vuosisadan alun etupiirejä. Näistä tunnetuimmat ovat Japani—Kaakkois-Aasia, EEC-Afrikka ja Yhdysvallat—Latinalainen Amerikka. Vaikka kyseiset etupiirit eivät ole millään tavoin selviä ja niiden organisoitumisasteesta ja stabiliteetista voidaan kiistellä, on selvää että dominoivien valtioiden talouden kannalta on kysymys riippuvuussuhteiden kokonaisvaikutuksesta. Näin riippuvuuden käsite on laajentunut multilateraaliksi, jolloin se on samalla tutkimuksen kannalta sekä metodisesti että teknisesti monimutkainen.

Monidimensioisuus, monimuotoisuus ja monitasoisuus antavat aihetta siihen johtopäätökseen, että riippuvuuden tutkimus voi parhaiten edistyä kun käsite puretaan osiin ja asetetaan konkreettiseen yhteiskunnalliseen yhteyteensä. Tällaista käsitystä ovat eräät riippuvuustutkijat itsekkin puolittaneet.²⁰

... vaikka Argentiina ja Guatemala ovat riippuvaisia maita, niiden kummankin riippuvuus on erilainen, eikä »yleinen riippuvuusteoria» kerro mitään olennaista niistä erityisistä sosiaalisista voimista ja siitä politiikasta joka synnyttää tai ehkäisee riippuvuutta. Riippuvuuden teorian tulisi perustua sellaisiin historiallisiin ja empiirisiin tutkimuksiin, jotka tutkivat kehityksen malleja ja stra-

tegien yhteiskuntaluokkien politiikkaa ulkoista penetraatiota kohtaan. Riippuvuuden tutkimus ei enää voi nojautua pelkästään kvalitatiivisiin lähestymistapoihin ja stimuloiviin mutta kursorisiin esseisiin.

Yllämainittu kirjoittaja on mitä selvemmin induktiivisen strategian kannalla riippuvuustutkimuksessa. Tällöin osittaiset, empiiriset ja konkreettiset analyysit vähitellen kumuloituisivat tiedoksi riippuvuuden yleisistä ja erityisistä ominaisuuksista. Riippuvuustutkimusta on kuitenkin kehitetty myös siihen suuntaan, että kansainvälistä riippuvuusjärjestelmää pyritään teoreettisella tasolla kuvaamaan kokonaisuutena yhdistäen sekä historiallisen että systemaattisen perspektiivin. Tunnetuimpia näistä yrityksistä lienevät *Samir Aminin* ja *Immanuel Wallersteinin* tutkimukset.²¹ Lisäksi eräät Latinalaista Amerikkaa koskevat teoretisoinnit on kirjoitettu yleistettävyyteen pyrkien. Näin ollen deduktiivinenkaan lähestymistapa ei ole tuntematon, vaikkei sen vaikutus riippuvuustutkimukseen vielä ole arvioitavissa.

Riippuvuustutkimusten selittävästä ambitioista ja selitysvoimasta vallitsee kirjavia näkemyksiä. Riippuvuuden käsite yhdistettiin alunperin niin selvästi alikehityksen problematiikkaan, että monet pitävätkin riippuvuusteorian »tehtävänä» alikehityksen selittämistä. Eräiden näkemysten mukaan olisi olemassa »alikehityksen ja riippuvuuden teoria» tai teorioiden joukko (UDT, underdevelopment and dependence theory), joka kuitenkin — mm. ideologisuutensa vuoksi — jättää toistaiseksi avoimeksi kysymykset mitä on riisto, mitä on esikapitalistinen tuotantotapa verrattuna riippuvaiseen, alistettuun kapitalismiin ja miksi kapitalismi alikehittää joitakin maita.²² Toisen arvion mukaan riippuvuusteoria on näkökulma eikä mikään teoria, koska se ei mm. kykene systemaattisesti vastaamaan kysymykseen miksi Kanada ei ole kehitysmaa kun sillä on kaikki riippuvaisen kapitalismin tunnusmerkit.²³ Näin ollen riippuvuussuhteet voivat olla välttämätön mutta ei riittävä alikehityksen selitys, ja systemaattisia analyysejä joudutaan pakostakin täydentämään historiallisilla, kvalitatiivisilla selityksillä.

Koska riippuvuustutkimuksia on jatkuvasti kritisoitu siitä, etteivät suoritettut analyysit ole riittävän empiirisiä ja systemaattisia, tarkastelemme seuraavassa eräitä tutkimuksia, jotka ilmoittavat tehtäväkseen tämän epäkohdan korjaamisen.

3. Riippuvuustutkimuksen mallit

Uusimpien länsimaisten riippuvuustutkimusten yhteinen lähtökohta näyttää olevan, että sosiaalitieteet ovat riittävän pitkälle kehittyneet voidakseen täsmällisesti määritellä riippuvuuden käsitteen. Tämän lähtökohdan ilmaisee yhdysvaltalaisen riippuvuustutkimuksen suurimman käynnissä olevan projektin tutkija seuraavasti:²⁴

Uskoaksemme parempi ymmärrys voi perustua kahteen lähtökohtaan: 1) riippuvuus on monimutkainen ilmiö joka vaatii monien muuttujien ja niiden välisen monimutkaisten suhteiden tarkkaa määrittämistä; 2) siitä huolimatta, keskeiset prosessit ovat riittävän samanlaisia ja niitä voidaan tieteellisesti mitata, jotta yleinen analyysi on mahdollinen. Jos ei näitä lähtökohtia hyväksytä, vetäydytään sellaiseen ajattelutapaan, jonka mukaan kaikki tapaukset ovat ajallisesti ja paikallisesti ainutkertaisia, ja kaikki »teoria» on redusoitu vain tyhjäksi yhden tapauksen vaihteluksi. (harv. H.T.)

Taulukkoon 1 on kerätty eräiden uusimpien länsimaisten riippuvuustutkimusten keskeiset tutkimusasetelmat ja joitakin tutkimustuloksia. Tutkimuksia voitaneen pitää behavioralistisen tutkimusotteen soveltamisena riippuvuuden problematiikkaan. Yhteistä näille esimerkkitutkimuksille on se, että tutkijat ovat poimineet keskeiset teoreettiset ideansa ja hypoteesinsa 60-luvun riippuvuusteorioista, varsinkin Latalaisen Amerikan tutkimuksesta. Koska näyttää siltä, että on syntymässä eräs riippuvuustutkimuksen kategoria, lienee syytä tarkastella sen tunnusomaisia piirteitä.

Ensinnäkin on syytä kiinnittää huomiota nk. »sisäisten» ja »ulkoisten» tekijöiden huomioimiseen. Riippuvuuden teoreetikohan korostavat voimakkaasti sitä että riippuvuus syntyy ulkoisten edellytysten mukaan mutta sisäisten tekijöiden ja voimien välityksellä, siis yhteisvaikutuksen tuloksena. Kysymys on siitä, kuka yhteiskunnassa suhteuttaa ulkoisen tunkeutumisen ja riippuvuuden omiin kehityspyrkimyksiin ja kenen eduksi. Taulukkoon 1 kerätyt esimerkit edustavat näkemystä, jonka mukaan »ulkoiset» ja »sisäiset» muuttujat voidaan selkeästi erottaa toisistaan siten, että edelliset ovat riippumattomia ja jälkimmäiset riippuvina muuttujina regressioanalyyseissa. Poikkeuksen tästä kaavasta muodostaa *Duvallin* ym. tutkimus, jossa tätä yksinkertaistusta ei tapahdu.

Toiseksi mallit korostavat taloudellisen riippuvuuden merkitystä ja siinä erityisesti kauppariippuvuutta kuvaavia muuttujia. Samat kolme mittaa (kauppa/BKT, tuotekohtainen keskittyminen, maantieteellinen keskittyminen) toistuvat eri tutkimuksissa. Kauppariippuvuuden korostuminen selittyy osittain aineiston saannin helppoudella. Kuitenkin kauppariippuvuus on kaikkein traditionaalisin riippuvuuden muoto, jonka tilalle tai rinnalle ovat tulleet tuotannolliset investoinnit, kansainvälinen rahoitustoiminta ja teknologian monopolistinen siirto.²⁶ Finanssi-teollinen ja teknologinen vallankäyttö luo jopa lujemman riippuvuuden kuin traditionaalinen kauppa jossa osapuolet saattoivat olla suhteellisen autonomisia. Taulukossa 1 esitellyt tutkimukset kiinnittävät vähemmän huomiota sijoitustoimintaan eikä lainkaan (*Duvallin* ym. tutkimusta lukuunottamatta) huomiota teknologiseen riippuvuuteen.

Sen lisäksi, että pelkkä kauppariippuvuus on puutteellinen taloudellisen riippuvuuden mitta, on tätä riippuvuuden osatekijää tutkittu rajoittuneesti. Kauppariippuvuus on nimittäin yleensä mitattu vain viennin osalta, vaikkei ole teoreettisesti perusteltu tuontiriippuvuuden pois jättämistä. Näin ollen

Taulukko 1. Riippuvuusmallit eräissä kehitystutkimuksissa: tiivistelmä ²⁵

Tutkija, otos	Riippumaton muuttuja	Riippuva muuttuja	Ongelma, keskeiset tulokset
Russett 1975	<i>Kauppariippuvuus</i> (RA-indeksi, kauppa/BKT, maantiet. ja tuotekoht. keskittyminen)	<i>Hyvinvoinnin taso, kasvu, jakaut.</i> (BKT/c, ravitsemus, lapsikuoll., keskimäär. elinikä) <i>Poliittinen epävakaisuus</i>	Vasta suunnitelma a) Poikkileikkauksena: mitkä riippuvuustyypit vaikuttavat eniten kuhunkin hyvinvoinnin osatekijään b) Voimistuvien vs. heikkenevien riippuvuuksien vaikutus hyvinvointiin; mallitapausten vs. poikkevien tapausten analyysi
Kaufman & Chernotsky & Geller 1975 (Latinalainen Amerikka)	<i>Kauppariippuvuus</i> (kauppa/BKT, maantiet. ja tuotekoht. keskittyminen) <i>Pääomariippuvuus</i> (yksit. ja julk. invest., invest./BKT, USA:n invest.)	<i>Sosiaal. kerrostun.</i> (eriarvoinen maanomistus ja tulonjako) <i>Taloudell. kehitys</i> (BKT-kasvu, kasvun epävakaisuus, kauppatase) <i>Poliittinen infrastruktuuri</i> (ammatillinen järjestäytyminen, äänestysaktiivisuus) <i>Poliittinen järjestelmä</i> (perustuslaill. stabiiliteetti, militarismi)	Aineisto vuosilta 1929, 1959, 1965—1968 Kauppa- ja pääomariippuvuuden mitoilla on korkeampi ryhmänsäinäinen kuin niiden välinen korrelaatio; kaupan koostumuksen keskittyneisyys ei korreloi muiden kauppamuuttujien kanssa. Riippuvuuden ja kasvun välillä on yleensä positiivinen suhde. Kaikilla kehitystasoilla, mitä riippuvaisempi valtio, sitä vähemmän eriarvoisuutta. Kaikilla riippuvuustasoilla taloudellisella kehityksellä on lievä yhteys maanomistuksen tasarvon suuntaan. Voimakas riippuvuus on yhteydessä tulonjaon epätasaisuuteen ja matalaan poliittiseen osallistumiseen. Taloudellinen kasvu ja BKT ennustavat eriarvoisuutta paremmin kuin riippuvuus. Riippuvuudella on positiivinen yhteys kasvuun, maanomistuksen tasaisuuteen, perustuslailliseen stabiilisuuteen ja vähäisempään militarismiin, mutta myös epävakampaan kasvuun ja kauppataseen vajaukseen. Riippuvuus on yhteydessä maanomistuksen eriarvoisuuteen Etelä- mutta ei Keski-Amerikassa.
Chase-Dunn 1975 (maat joiden BKT/c alle 406 \$ v. 1955)	<i>Sijoitusriippuvuus</i> (debet sijoitustoiminnasta/c) <i>Velkariippuvuus</i> (ulkomainen velka/c)	<i>Taloudellinen kehitys</i> (log. BKT/c, sähkön- tuot./c, muussa kuin maataloudessa toimivan miestyövoiman osuus) <i>Epätasainen tulonjako</i> (Gini-indeksi)	Aineisto vuosilta 1950, 1950—1955, 1960, 1965, 1970. Investointiriippuvuus ja velkariippuvuus täydentävät toisiaan (korrel. .63). Investointiriippuvuus hidastaa taloudellista kehitystä maataloudessa ja teollisuudessa mutta nopeuttaa kaivostöiminnan kasvua. Velkariippuvuus hidastaa taloudellista kehitystä lievästi — ainakaan se ei edistä sitä.

Tutkija, otos	Riippumaton muuttuja	Riippuva muuttuja	Ongelma, keskeiset tulokset
Duvall et al. 1976 OECD:n ulkopuoliset markkinatal.maat	Poliittinen, sotilaallinen ja sivistyksellinen riippuvuus } Kapitalismin kehitystaso } Epätasainen kehitys } Pol.-sot.-sivist. riippuvuus } Finanssi-teknol. riippuvuus } Kapitalismin kehitystaso } Kapitalismin aikaisempi kehitystaso } Finanssi-teknol. riippuvuus } Kauppariippuvuus } Kauppariippuvuus } Finanssi-tekn. riipp. } Aikaisempi epätasainen kehitys } Ulkomaankaupan suht. merkitys } Epätasainen kehitys } Finanssi-teknol. riipp. } Kapitalismin kehitystaso } Sektori-integraatio }	Yht. 1 Kaupan maantiet. keskittyminen Yht. 2 Viennin tuotekoht. keskittyneisyys Yht. 3 Ulkomaankaupan suht. merkitys Yht. 4 Kapitalismin kehitystaso Yht. 5 Epätasainen kehitys sektoreittain Yht. 6 Sektori-integraatio Yht. 7 Tal. sektoreiden rakenteell. homogeenisuus	<p>Jonkin verran tukea sille, että riippuvuus lisää tulonjaon epätasaisuutta. Investointiriippuvuus lisää väestön rikkaimman osan tuloja mutta vähentää kolmen köyhimmän viidenneksen osuutta tuloista.</p> <p>Projekti on suunnitelma-asteella ja tiettävästi laajin yritys formaalisen riippuvuusmallin rakentamiseen. Yhtälöt muodostavat rekursiivisen järjestelmän siten, että Yht. 1 on rakenteellisesti riippumaton Yht. 2—5 ja edeltää näitä kausaalisesti. Yht. 2—5 ovat molemminpuolinen blokki joka edeltää Yht. 6—7, jotka ovat riippumattomia. Lopulta Yht. 8—12 muodostavat jälleen keskinäisen blokin, jota kaikki muut kausaalisesti edeltävät. Ensimmäinen yhtälö on muodostettu muuttujalle 3 (= kaupan maantieteellinen keskittyminen) joten mallissa on kaksi »ulkopuolista» so. etukäteen annettua muuttujaa yhtälölle 1. Yht. 2—5 on kolme etukäteen määriteltä muuttujaa, Yht. 6 kahdeksan, Yht. 7 yhdeksän ja Yht. 8—12 kymmenen. Kaikki yhtälöt eivät sisällä kaikkia aikaisemmin määriteltäjä muuttujia tai edes useimpia niistä.</p>

Tutkija, otos	Riippumaton muuttuja	Riippuva muuttuja	
	Finanssi-teknol. riipp. } Kapitalismin kehitys- } taso } Luokkakonflikti } Pakkovaltainen valtio }	Yht. 8 Valtiovierento	
	Valtiovierento } Kapitalismin kehitys- } taso } Finanssi-teknol. riipp. } Tal.sektoreiden raken- } teell. homogenia }	Yht. 9 Keskim. riiston aste	
	Riisto } Kapitalismin kehitys- } taso }	Yht. 10 Väestön taloudell. eri- arvoisuus	
	Taloudell. eriarvoisuus } Kapitalismin kehitys- } taso }	Yht. 11 Luokkakonflikti	
	Luokkakonflikti } Valtiovierento } Pol.-sot.-sivist. riippu- } vuus } Kapitalismin kehitys- } taso }	Yht. 12 Valtion pakkovaltai- nen, byrokr. luonne	
Alschuler 1976 Latinal. Amerikka	Viennin tuotekoht. keskittyneisyys Viennin maantiet. keskittyneisyys Pääomariippuvuus Kaupan vertikaalisuus (Galtungin indeksi)	Tal. kasvu/c Urbanisoituminen (kaupunkien väestö- kasvu) Koulutus (ala- ja keskiasteen kouluissa, % ikäluo- kasta)	Riippumattomat muuttajat vuodelta 1960, riippuvat vuosilta 1960—1965. Hypoteesi: satellisaatio (= riippumattomat muuttajat) aiheuttaa stagnaation (= riippuvat muuttajat). Kanooninen analyysi. Selittäjät selittivät 36 % varianssista. Matala tuotekohtainen keskittyneisyys, matala pääomapenetratio, ja edullinen asema kv. työnjaossa liittyvät toisiinsa. Kaupungistuminen ei liity tulojen ja koulutuksen kasvuun. Kaupan maantieteellinen keskittyneisyys ei liity taloudelliseen kasvuun. Tuotekohtainen keskittyneisyys ja kaupan vertikaalisuus ovat ristiriidassa taloudellisen kasvun kanssa. Maanosassa on kaksi riippuvuuden päätyyppiä: autonomisemmat teollisuustuotteiden viejät ja maataloussatelliitit.

kauppariippuvuudesta jää noin puolet analysoimatta. Yhdessä tutkimuksessa viientä koskevat mitat kuuluvat kauppariippuvuus-käsitteeseen, kun taas tuontia kuvaavat mitat kuuluvat finanssi-teknologisen penetraation piiriin.²⁷ Vaikka tämä onkin faktillinen tilanne monessa kehitysmaassa, on asetelman pohjana oleva käsiteanalyysi ontuva.

Neljänneksi voidaan tehdä se havainto, että taloudellisen riippuvuuden mittaamisessa huomiota kiinnitetään pelkästään riippuvuuden määrään ja asteeseen mutta ei sen laatuun. Saamme tietää kuinka riippuvainen valtio X on kaupasta ja kuinka keskittynyt on kaupan tuotevalikoima ja suuntautuminen, mutta emme tiedä mitä kaupataan. Sama laadullisten aspektien laiminlyönti tapahtuu pääomariippuvuuden mittauksissa: mitataan paljonko pääomaa on sijoitettu mutta ei selvitetä kuka on sijoittanut ja mihin tarkoitukseen. Lopputulokseksi jää, että tällainen riippuvuus-käsite jää erityisen pinnalliseksi sen vuoksi, ettei sitä voida suhteuttaa kansainväliseen työnjakoon. Kuitenkin tuntuisi siltä, että riippuvuuden käsite voi ylipäätään olla mielekäs vain osana kansainvälisen työnjaon problematiikkaa.

Viidenneksi voidaan tehdä edellisen kaltainen havainto riippuvuuden maantieteellisen keskittymisen osalta: tutkimuksissa todetaan riippuvuuden suuntautumisen keskittyminen mutta jätetään identifioimatta keskittymisen kohteena oleva osapuoli. Riippuvuus käsitetään tällöin intransitiiviseksi eikä suinkaan transitiiviseksi ilmiöksi. Eräs tutkija ilmoittaakin eksplisiittisesti, että hänen mallissaan ei 'kenen kanssa'-kysymyksellä keskittymisen yhteydessä ole teoreettisia seuraamuksia, koska suhteiden keskittyminen sinänsä ja sen voimakkuus on tärkeämpää kuin se kenestä ollaan riippuvaisia. Näkemystään hän perustelee sillä, että keskittymistä kuvaavat muuttujat ovat perifeerisen systeemin attribuutteja eikä suinkaan erityisten toimijaparien suhteen ominaisuuksia.²⁸ Tästä oleellisesta metodisesta valinnasta voi olla tuloksena mallin redusoituminen suljetujen periferioiden analyysiksi, jolloin malli joutuu ristiriitaan koko riippuvuusteorian perusajatuksen kanssa (= riippuvuus on kansainvälisen suhteen ominaisuus).

Riippuvuuden tutkiminen intransitiivisena ilmiönä ja attribuuttina johtaa siihen, ettei sitä voida tarkastella osana aktuaalista kansainvälistä politiikkaa. Näin behavioraalinen tutkimustapa vieraannuttaa riippuvuuden vain erääksi ei kenenkään- väliseksi mekanismiksi pyrkiessään ajasta ja paikasta riippumattomaan analyysiin.

4. Empiirisen riippuvuustutkimuksen metodologiasta

Edellä esitetyt havainnot antavat aiheen hieman laajemminkin pohtia empirian asemaa riippuvuustutkimuksessa. Keskeisiä kysymyksiä ovat tällöin 1)

riippuvuusteorioiden nykyisen kehitysvaiheen ja käytetyn empirian vastavuus ja 2) itse riippuvuusilmiöiden luonteesta aiheutuvat seuraamukset empiriselle tutkimukselle.

Eräissä katsauksissa näyttää esiintyvän käsitys, että kun riippuvuutta koskevat teoretisoinnit niputetaan yhteen on tuloksena riippuvuusteoria.²⁹ Tällaisen menettelyn jälkeen on helppo tehtävä osoittaa tuon teorian aukkoja ja puutteita tai ettei se ole teoria ollenkaan, koska sen käyttämät käsitteet eivät ole tarkkoja eivätkä näkemykset kausaalisuhteista ja riippuvuuden olennaisimmista ominaisuuksista ole selviä. Johtopäätökseksi jää, ettei riippuvuuskäsite tule toimeen omillaan vaan sitä on tuettava jollakin muulla (esim. marxilaisella) teoriolla. Formalisoinnista kiinnostuneet taas arvelevat että löysä teoria tai sen keskeiset oletukset saadaan sopivasti valitulla »kovalla» empirialla falsifioiduksi.³⁰

Riippuvuusteorioiden statusta arvioitaessa olisi kuitenkin muistettava se yhteiskunnallinen tausta, jossa erityiset ja yleiset analyysit syntyivät. Todellisuuden paine oli Latinalaisessa Amerikassa kova silloin kun autonomisen kansallisen kehityksen doktriini oli romahtanut. Oli löydettävä sellaiset romahduksen syyt, joista voitaisiin välittömästi johtaa toimenpidesuosituksia.³¹ Oli löydettävä poliittis-taloudellisten epäonnistumisten selvimmät yhteiset nimittäjät, joiksi havaittiin mm. monikansallisten kontrolloima teollistuminen, finanssi-teknologinen riippuvuus ja riippuvuuden syövyttämä poliittinen ja sosiaalinen järjestelmä. Riippuvuuden pitkässä kausaaliketjussa nämä tekijät olivat riittävän »lähellä» joutuakseen, niin haluttaessa, poliittisten toimenpiteiden kohteeksi. Riippuvuuden perimmäiset syyt saattoivat löytyä maailmankapitalismin keskuksista (esim. leniniläisen imperialismiteorian perusteella) mutta keskuksot eivät kuuluneet Latinalaisen Amerikan yhteiskuntapolitiikan toimivallan piiriin. Riippuvuusteorian kehittyminen myöhemmin myös Afrikassa ja Aasiassa osoittaa, että samankaltainen yhteiskunnallinen tilaus on olemassa myös näissä maanosissa. Riippuvuusteoriat ovat paljolti sitä miksi yhteiskunnallinen tilaus ne tekee, ja tilaus on keskuksissa ja periferioissa jossain määrin erilainen — seikka jota keskusten kirjanoppineet eivät aina tunnu ymmärtävän.

Riippuvuusteoriat ovat kehittyneet heterogeenisesti, jos kohta myös konsensusta on kehittynyt perusajatusten osalta.³² Hypoteesien status ei voi olla kovin korkea, vaan tutkimusta voidaan edelleen pitää eksploratiivisena: on sijaa entisten käsitteiden täsmentämiselle, uusien löytämiselle ja käsitteiden välisten suhteiden etsinnälle. Teorian ja empirian välinen suhde oli riippuvuustutkimuksissa useimmiten se, että esitettyjen väitteiden, oletusten ja tulkintojen empirinen tulkinta oli satunnaista ja kursorista.³³ Toisaalta tilanne oli se, ettei systemaattisempaa empiriaa usein ollut saatavissakaan. Esitetty evidenssi kuitenkin tuki riippuvuudesta esitettyjä käsityksiä.

Riippuvuusteorioiden mallit olivat epätäsmällisiä mm. siinä, ettei olennaisia

ja epäolennaisia tekijöitä riittävän selvästi erotettu toisistaan. Teoria esiintyi implisiittisesti ja tulkinnat olivat aina kvalitatiivisia. Epätasällisyys ei kuitenkaan ole yhteiskunnallisten ilmiöiden teorioissa mikään poikkeus vaan pikemminkin sääntö — ajateltakoon vaikkapa käsitteitä imperialismi, dominanssi, luokkaristiriita, kehitys, demokratia. Kompleksisen sosiaalisen ilmiön teoria ja mallinrakennus on aina epätasällistä ainakin luonnontieteelliseen tietoon verrattuna.³⁴ Verifiointi- ja falsifiointirytyksissä on tämä seikka otettava huomioon, tai muutoin joudutaan testaamaan niin redusoitu malli, ettei se enää kerro mitään asianomaisesta ilmiöstä. Behavioralistinen verifiointi- ja falsifiointi (vrt. taulukko 1) katsotaan voitavan suorittaa parilla kolmella muuttujalla tarpeeksi monesta tapauksesta. Kuitenkin käytetyt empiiriset indikaattorit ovat sellaisia, että kukin niistä kattaa vain pienen osan laajasta teoreettisesta käsitteestä. Riippuvuusteoriassa on käsitteitä, joille on suoraan mahdoton löytää yksiselitteistä ja kattavaa indikaattoria.³⁵ Silti käsite voi olla välttämätön teoreettisen konstruktion ja todellisuuden mielekkään tulkinnan kannalta. Riippuvuusongelman kompleksisuus (ja poliittisuus) ei silti voi suinkaan merkitä täsmällisyysvaatimuksesta ja systemaattisuudesta luopumista, vaan pikemminkin on kyse täsmällisyyden rajojen tiedostamisesta kussakin tutkimuksessa.

Tutkimusten empirialle aiheutuu rajoituksia myös riippuvuusilmiön omasta luonteesta. Erilaiset yhteisöt eivät kerta kaikkiaan ole samassa asemassa riippuvuuden osatekijöitä tarkasteltaessa. Esimerkiksi taulukossa 1 esitellyillä muuttujilla on erilaiset suhteet sosialismiin suuntautuviissa, kansallismielisissä ja kapitalistista kehitystä kiihdyttävissä maissa. Kun kaikki tapaukset pakotetaan samaan malliin, voidaan saada tulokseksi muuttujien nollakorrelaatio. Sen perusteella ei kuitenkaan voida teoriaa hylätä, vaan pikemminkin pitäisi arvioida uudelleen korrelaatiometsästyksen mielekkyys. Nk. positivistiset harhat lienevät parhaiten vältettävissä niin, että käytetyt käsitteet analysoidaan teoreettisesti ja historiallisesti ennenkuin siirrytään kvantitatiiviseen tarkasteluun.³⁶

Olettamus, että riippuvuustutkimuksen keskeiset muuttujat kuten pääoma- ja kauppariippuvuus olisivat lineaarisessa suhteessa taloudellista kasvua ja hyvinvointia kuvaaviin muuttujiin ei myöskään pidä paikkaansa (vrt. taulukko 1). Päinvastoin riippuvuusmuuttujat ovat toisissa tapauksissa yhteydessä BKT:n ja BKT/c:n kasvuun, toisissa taas kasvun pysähtymiseen. Koska myöskään BKT/c ei korreloi hyvinvointia kuvaavien muuttujien kanssa (esim. lapsikuolleisuus, keskimääräinen elinikä, ravitsemus), ei tavanomainen riippuvuus-BKT-hyvinvointi-hypoteesi pelaa ellei ole kontrolloitu väliintulevia tekijöitä (kuten tulonjako, valtiointerventio).³⁷ Tätäkin kautta päädytään siis siihen, että riippuvuuden alikehittävää vaikutusta voidaan kvantitatiivisesti tarkastella vain huolellisen historiallisen ja teoreettisen analyysin osana.

LÄHDEVIITTEET

Artikkeli perustuu Helsingissä 8.—10.9.1977 pidetyssä seminaarissa *Dependency models and Latin American development* esittämäni paperiin *Dependency models in international relations research*. Kiitän seminaarin osanottajia, varsinkin dos. Raimo Väyrystä, saamistani kommentteista.

¹ Vrt. Theotonio Dos Santos, The structure of dependence, *The American Economic Review*, Vol. LX, no 2, May 1970, 231—236.

² Poliittisessa kielenkäytössä rikkaan A:n riippuvuus kehitysmää B:stä ja kehitysmää B:n riippuvuus rikkaasta A:sta kuvataan nykyisin usein termillä *interdependence*. Kyseessä on kuitenkin poliittinen lähestymistapa, vrt. Raimo Väyrynen, *Interdependence vs. self-reliance: kaksi lähestymistapaa kansainvälisiin suhteisiin*, *Politiikka* 2, 1977, 132—156. Tutkimuksessa *interdependence* -termi on usein rajoitettu koskemaan riippuvuussuhdetta tasaveroisten osapuolten kesken, kun taas em. A:n ja B:n tapauksessa on kyseessä epäsymmetrinen pari ja kaksi eri riippuvuutta. Vrt. Helge Hveem, The political economy of raw materials and dependency theory, *Geopolitics revisited, paper presented to the XIth IPSA Congress*, Edinburg 16.—22. 8. 1976.

³ Esimerkkejä: pakon sanelema riippuvuus Chile—USA, vapaaehtoinen r. Suomi—SEV, riistoon perustuva r. Brasilia—USA, riistosta vapaa r. Vietnam—Unkari, kehittävä r. Neuvostoliitto—länsivallat vallankumouksen jälkeen, alikehittävä r. Mosambik—Portugali siirtomaavallan aikana, legitiimi r. Kuuba—Neuvostoliitto, epälegitiimi r. Portugalin siirtomaat—Portugali. Esimerkkien tarkoituksena on korostaa riippuvuus-käsitteen monipuolista sisältöä, eikä määrätellä käsitettä.

⁴ Theotonio Dos Santos, The crisis of development theory and the problem of dependence in Latin America, teoksessa Henry Bernstein (ed.) *Underdevelopment and development, The third world today*, Middlesex 1973, 57—80, ja Fernando Henrique Cardoso, The consumption of dependency theory in the U.S., *III Scandinavian research conference on Latin America*, Bergen, 17.—19. 6. 1976.

⁵ R. E. Emerson, Power-dependence relations, *American Sociological Review*, February 1962, P. Blau, *Exchange and power in social life*, New York 1964, T. Parsons, On the concept of political power, *Proceedings of American philosophical Society*, June 1963, sekä R. A. Dahl, The concept of power, teoksessa R. Bell, D. V. Edwards, R. H. Wagner (eds.), *Political power. A reader in theory and research*, New York 1969.

⁶ Kun ottaa huomioon riippuvuus-käsitteen traditionaalisen kytkennän valta-analyysiin, on outoa ettei anglosaksinen riippuvuustutkimus lainkaan tutki riippuvuussuhteiden vallanpitäjiä, vrt. taulukko 1.

⁷ Dos Santos, mt.

⁸ Cardoso, mt., s. 13, antaa seuraavan amerikkalaisen riippuvuustutkimuksen reseptin: »The most general and formal of Gunder Frank's works are received as though they were his best, the formal definition of dependency furnished by Theotonio Dos Santos is appended, the problematic of »sub-imperialism» and »marginality» is sometimes inserted, one or another of my works or of Sunkel is footnoted, and the result is a theory of dependency — a straw man easy to destroy.»

⁹ Cardoso, *ibid.*

¹⁰ Dos Santos, mt.

¹¹ Ks. esim. Helge Hveem, The global dominance system. Notes on a theory of global political economy, *Journal of Peace Research* 4. 1973, 319—340. Vrt. Esko Antola, Kehitysmat kansainvälisessä järjestelmässä teoksessa Eeva-Liisa Myllymäki — Lauri Honko (toim.), *Kehitysmatiedon perusteet*, Turun yliopiston kehitysmatiedon työryhmä. Turku 1977, 2. p., vars. s. 127—129.

¹² Mainittakoon ainakin Tamás Szentes, Samir Amin, Immanuel Wallerstein.

¹³ Ks. esim. Johan Galtung, A structural theory of imperialism, *Journal of Peace Research* 2. 1971, 81—117 ja Raymond Duvall, Steven Jackson, Bruce Russett, Duncan Snidal, David Sylvan, A formal model of »dependencia» theory: structure, measurement and some preliminary data, prepared for delivery at the *Edinburgh IPSA Congress of August 16—21, 1976*.

¹⁴ Esimerkkinä ristiriitaisista riippuvuussuhteista mainittakoon Persianlahden öljyntuottajat, jotka lisäsivät riippumattomuutta kansallistamalla raakaöljyn tuotannon mutta lisäsivät riippuvuutta ulkomaisesta teknologiasta ja asiantuntijoista kehittäessään jalostus- ja petrokemian kapasiteettia.

¹⁵ Ks. Dos Santos, The structure of dependence ja Tamás Szentes, *The political economy of underdevelopment*, 3rd revised and enlarged edition, Budapest 1976, vars. s. 166—188.

¹⁶ Vrt. Hveem ma. ja Stephen Hymer, The multinational corporation and the law of uneven development, teoksessa Jagdish N. Bhagwati (ed.), *Economics and world order. From the 1970's to the 1990's*, London 1972, 113—140.

¹⁷ Esimerkkeinä monikansallisten ja kansantalouden ristiriitaisesta intressistä mainittakoon amerikkalaisten öljy-yhtiöiden toiminta 1973—1974 ja viljayhtiöiden toiminta 1972—1974. Hyvä esimerkki yhtiön ja valtiovallan intressien vastakkaisuudesta on Yhdysvaltain hallituksen ja Gulf-yhtiön Angolan politiikka.

¹⁸ Erinomaisena esimerkkinä viimeksi mainitusta, Ernest Feder, Strawberry imperialism. An enquiry into the mechanisms of dependency in Mexican agriculture, *Institute of Social Studies*, The Hague 1976.

¹⁹ Tutkimuksella on tällöin tutkittavasta ilmiöstä vieraannuttava vaikutus.

²⁰ James Petras, Thomas Cook, Dependency and the industrial bourgeoisie: attitudes of Argentine executives toward foreign economic investment and U. S. policy, teoksessa James Petras (ed.), *Latin America: from dependence to revolution*, New York 1973, s. 147.

²¹ Samir Amin, *Accumulation on a world scale*, Vol. I—II, New York 1974, Immanuel Wallerstein, *The modern world system*, New York 1974 ja saman tekijän The rise and future demise of the world capitalist system: concepts for comparative analysis, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 16, no 4, September 1974, 387—415.

²² Colin Leys, Underdevelopment and dependency: critical notes, *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 7, no 1. 1977, 92—107.

²³ Philip J. O'Brien, A critique of Latin American theories of dependency, teoksessa Ivar Oxaal, Tony Barnett, David Booth, *Beyond the sociology of development. Economy and society in Latin America and Africa*, London 1975, 7—27. Vastaava kritiikki on kohdistettu myös imperialismiteorioihin, jotka korostavat kolonialismin selityskykyä alikehitysongelmassa mutta eivät määrittele selvästi miksi Australia ja Uusi Seelanti eivät ole alikehittyneitä. Ks. Andrew Mack, Comparing theories of economic imperialism, teoksessa Steven J. Rosen, James R. Kurth, *Testing theories of economic imperialism*, Lexington, Mass., 1974, 35—55.

²⁴ Duvall et al., mt., 41.

²⁵ Bruce Russett, An empirical assessment of global inequalities and dependence, teoksessa *Theories of dominance and dependency structures. Proceedings of a seminar in Oslo 13—14 March 1975*, Vol. II, PRIO, Oslo 1975, Robert R. Kaufman, Harry I. Chernotsky, Daniel S. Geller, A preliminary test of the theory of dependency, *Comparative Politics*, Vol. 7, no 3, April 1975, Christopher Chase-Dunn, The effects of international economic dependence on development and inequality: A cross-national study, *American Sociological Review* Vol. 40, no 6, Dec. 1975, Duvall et al., mt, sekä Lawrence R. Alschuler, Satellization and stagnation in Latin America, *International Studies*

Quarterly Vol. 20, No 1, March 1976. Tutkimusten yksityiskohtaisempi tarkastelu ei tilanpuutteen vuoksi ole mahdollista.

²⁶ Vrt. Raimo Väyrynen, The role of transnational corporations in international trade. *Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos, tutkimustiedotteita* 3. 1976 ja Raimo Väyrynen, International patent system, transnational corporations and technological dominance, *Tampere Peace Research Institute, Research reports* 11. 1976.

²⁷ Duvall et al., mt.

²⁸ Duvall et al., mt., s. 4.

²⁹ Esim. Duvall et al. mt. ja Leys, ma.

³⁰ Ks. varsinkin Kaufman, Chernotsky, Geller ma.

³¹ Riippuvuustutkijoiden vaikutus on ollut havaittavissa mm. Andien ryhmän politiikassa, kansanrintaman Chilessä, Perun kansallismielisellä kaudella ja Karibian alueen politiikassa, ks. esim. Ivar Oxaal, The dependency economist as a grassroot politician in the Caribbean, teoksessa Oxaal, Barnett ja Booth, mt., 28—49. Ei ole mikään sattuma, että monet riippuvuustutkijat elävät nykyisin maanpaossa.

³² Lyhyt, mutta selkeä tiivistelmä on O'Brien, ma. Ks. myös Duvall et al., mt.

³³ Vrt. O'Brien ma.

³⁴ Vrt. Hannu Nurmi, On the concept of complexity and its relationship to the methodology of policy-oriented research, *Institute of Political Science, University of Turku, Reprint series B*, no. 6. 1974.

³⁵ Vrt. Raimo Väyrynen, Editorial: comments on imperialism research, *Instant Research on Peace and Violence* 3. 1973, 117—119.

³⁶ Vrt. Håkan Wiberg, Dependence and global inequalities: some methodological reflections, teoksessa *Theories of dominance and dependency structures. Proceedings of a seminar in Oslo 13—14 March 1976 Vol. II*, PRIO, Oslo 1975.

³⁷ Wiberg ma., 7—11.